

УДК 338.15:338.22(447.84)

DOI <https://doi.org/10.32782/geochasvnu.2025.5.12>

Леся Заставецька

доктор географічних наук, професор, професор кафедри географії та методики її навчання,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
zast.lesia@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9112-3983>

Ярослав Мариняк

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України і туризму,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
clavko01@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3946-8503>

Надія Стецько

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри геоєкології та гідрології,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
stetzko@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9070-7349>

Тарас Заставецький

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України і туризму,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
zast@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7959-2955>

Ігор Кузик

доктор філософії (PhD), доцент, доцент кафедри геоєкології та гідрології,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
kuzyk@tnpu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4491-1071>

**РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ**

Анотація. Досліджено особливості розвитку рекреаційного природокористування в Тернопільському районі Тернопільської області. Проведено огляд та аналіз літературних джерел за проблемою рекреаційного природокористування. Визначено сутність поняття «рекреаційне природокористування». Рекреація є сукупністю явищ і відношень, які виникають у результаті використання вільного часу для оздоровлювальної, пізнавальної, спортивної та культурно-розважальної діяльності людей у період добових, недільних, річних життєвих циклів на спеціалізованих територіях, котрі знаходяться за межами поселення, що не є постійним місцем для проживання. Проаналізовано види рекреаційного природокористування в Тернопільському районі, а саме: рекреаційно-лікувальне (кліматолікування, бальнеолікування (з використанням цілющих мінеральних вод), грязелікування) і рекреаційно-оздоровче (купально-пляжна рекреація, прогулянкова рекреація, заняття за інтересами (мисливство, рибальство, збирання лікарських рослин)). Виокремлено ключові принципи формування, становлення та подальшого розвитку рекреаційного природокористування в Тернопільському районі з функціональної сторони.

Ключові слова: рекреаційне природокористування, рекреаційно-лікувальне, рекреаційно-оздоровче природокористування, оздоровлення.

Zastavetska Lesia, Maryniak Yaroslav, Stetsko Nadiia, Zastavetskyi Taras, Kuzyk Ihor.
DEVELOPMENT OF RECREATIONAL NATURE USE IN TERNOPIL DISTRICT

Abstract. The article investigates the peculiarities of the development of recreational nature management in the Ternopil district, Ternopil region. The review and analysis of literary sources on the problem of recreational nature management is carrying out. The essence of the concept of “recreational nature management” is defending. Recreation is a set of phenomena and relations that arise as a result of the use of free time for health-improving, cognitive, sports and cultural and entertainment activities of people during daily, weekly, annual life cycles in specialized areas outside the settlement, which is not a permanent place of residence. Therefore, clean areas with a quality environment need. Along with the issues of environmental protection, a wide range of issues related to recreational use of natural resources and its development shielding is analyzing. The article reveals the peculiarities of climatic, balneological, landscape, and water resources that ensure the development of recreational nature use in the Ternopil region. The possibilities of developing climatotherapy using aerotherapy, aerophytotherapy, and speleotherapy in individual communities of the district are substantiating. The peculiarities of development and use of balneological resources as the most significant and valuable development in the district within the territorial communities are revealed. The spatial and temporal organization of recreational activities and the unevenness in the provision of recreational facilities in the settlements are revealing. The analysis of the development of recreational and health-improving nature use: swimming and beach recreation, walking recreation, hobby activities (hunting, fishing, collecting medicinal plants) is carrying out.

Key words: types of recreational nature use, recreational and therapeutic, recreational and health-improving, Ternopil region.

Актуальність теми дослідження. Сучасні зміни, пов’язані з формуванням нових адміністративних районів у Тернопільській області, вимагають перегляду напрямів використання природних ресурсів й особливо рекреаційних, щоб якнайповніше задовольнити потреби людей у різноманітних рекреаційних послугах. Зважаючи на це, а також на значні рекреаційні ресурси Тернопільського району, виникає потреба наукового обґрунтування раціонального рекреаційного природокористування, створення найбільш комфортних умов для життя та відпочинку населення району та з інших регіонів.

Питання рекреаційного природокористування на рівні району, громад вимагає наукових досліджень, які спрямовані на дослідження рекреаційного потенціалу, функціональних видів рекреаційного природокористування, перспектив розвитку, збереження та відновлення рекреаційних ресурсів і нових напрямів удосконалення структури рекреаційного природокористування на рівні району й територіальних громад (ТГ).

Стан вивчення питання з аналізом основних праць. Рекреаційне природокористування та його розвиток знаходиться в центрі дослідження великої кількості вітчизняних і зарубіжних учених. Питанням рекреаційного природокористування присвячені праці таких науковців, як Г.А. Білецька [3], І.Р. Кузик [8], М.М. Покоłodна [11], В.І. Стафійчук [15], Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов та В.С. Міщенко [6], Л.П. Царик [19], З.В. Герасимчук [5], М.В. Ільїна, Ю.Б. Шпильова [7], Л.М. Черчик [20] та інших дослідників. Г.А. Білецька розробила класифікацію природних рекреаційних ресурсів, основні види рекреаційного природокористування [3]. І.М. Яковенко дослідила основні технології, які ефективно використовуються для освоєння рекреаційних ресурсів у структурних блоках рекреаційного ресурсоспоживання, рекреаційного ресурсокористування, рекреаційного середокористування [21]. Рекреаційні ресурси науковцями розглядаються як передумова освоєння території, розвитку рекреаційного господарства, рекреаційного природокористування залежно від їх унікальності, різноманітності, функціональності (П.О. Масляк [9], О.О. Бейдик [2], В.І. Стафійчук [15], О.Г. Топчієв [17], Н.М. Сажнєва [13], М. Мельнійчук [10]). Під час вивчення регіональних особливостей рекреаційного природокористування важливими є дослідження науковців П.Л. Царика [19], І.Р. Кузика [8], Н.П. Стецько [16] та ін. Важливе значення для формування підвалин теоретичних досліджень рекреаційного природокористування мали праці зарубіжних вчених [22], які здійснили загальний огляд літератури з туризму та рекреаційного природокористування у світі. Головні тенденції в парках і зонах відпочинку для рекреації обґрунтовано в праці

[23]. З огляду на швидкі зміни та нестабільність економічних процесів питання розвитку рекреаційного природокористування потребують детальнішого дослідження, тому в статті проаналізовано сутність рекреаційного природокористування, визначено складники та види його розвитку в сучасних умовах на конкретному регіональному (місцевому) рівні. Отже, рекреація включає розширене відтворення фізичних, інтелектуальних і емоційних сил; відновлення й збереження довкілля, місцевої культурної спадщини та створення оригінального середовища, екосистеми, парку архітектури.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є проведення аналізу основних видів рекреаційних ресурсів, які є умовою для розвитку рекреаційного природокористування в Тернопільському районі України. Завданнями є: 1) розкрити зміст понять «рекреаційне природокористування», «рекреаційні ресурси»; 2) визначити напрями розвитку рекреаційного природокористування щодо освоєння природних ресурсів; 3) проаналізувати основні види рекреаційного природокористування залежно від рекреаційної діяльності; 4) визначити найбільш важливі рекреаційні ресурси, які забезпечують розвиток короткотривалої та довготривалої рекреації в Тернопільському районі.

Методи та матеріали дослідження. У статті використано системний підхід, який дав змогу дослідити рекреаційне природокористування як складову частину природокористування. Застосовано описово-аналітичний метод, компаративний аналіз, методи систематизації, узагальнення, чим забезпечено пошук, відбір, опрацювання наукових джерел. Інформаційною базою дослідження є аналіз відкритих публікацій у мережі Інтернет, а також фондові матеріали (Схеми районного планування).

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні з 2015 до 2020 р. відбувалася адміністративно-територіальна реформа, що полягала в наданні більших повноважень органам місцевого самоврядування (децентралізації) та зміні адміністративно-територіального поділу України. Адміністративно-територіальна одиниця в Україні – це компактна частина єдиної території України, що є просторовою основою для організації та діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування [2].

В Україні є такі адміністративно-територіальні одиниці:

- Перший рівень: область/Автономна Республіка Крим/місто зі спеціальним статусом (Київ, Севастополь);
- Другий рівень: район;
- Третій рівень: громада;
- Четвертий рівень: старостинський округ.

Сучасний Тернопільський район (другий рівень адміністративно-територіального поділу) займає центральну частину Тернопільської області. Центром є м. Тернопіль. Кількість територіальних громад – 25, серед яких міських – 7 (Бережанська; Збаразька; Зборівська; Підгаєцька; Скалатська; Терехівська; Тернопільська). Селищних громад – 7 (Великобerezовицька; Великобірківська; Залозецька; Козівська; Козлівська; Микуленецька; Підволочиська). У районі функціонує також 11 сільських громад (Байковецька; Білецька; Великогаївська; Золотниківська; Іванівська; Купчинецька; Нарайівська; Озернянська; Підгороднянська; Саранчуківська; Скориківська). Кількість поселень – 492. Площа територіальних громад становить 6101,6 км² (44,1% від площі області). Кількість населення 565 037 осіб (54,51% населення області) (див. рис. 1).

Населення як умова розвитку рекреації формує рекреаційну потребу, сприяє освоєнню території через різні види рекреаційного природокористування. Вивчаючи рекреаційну потребу в районі, важливо зробити повний аналіз структури населення району, динамічні процеси, які характерні для регіону й відображають прогноз рекреаційних потреб для місцевого населення, а також для транзитних рекреантів. Показник чисельності та густоти населення в громадах району, області є важливим для визначення показника рекреаційного навантаження на природні рекреаційні ресурси району, громад.

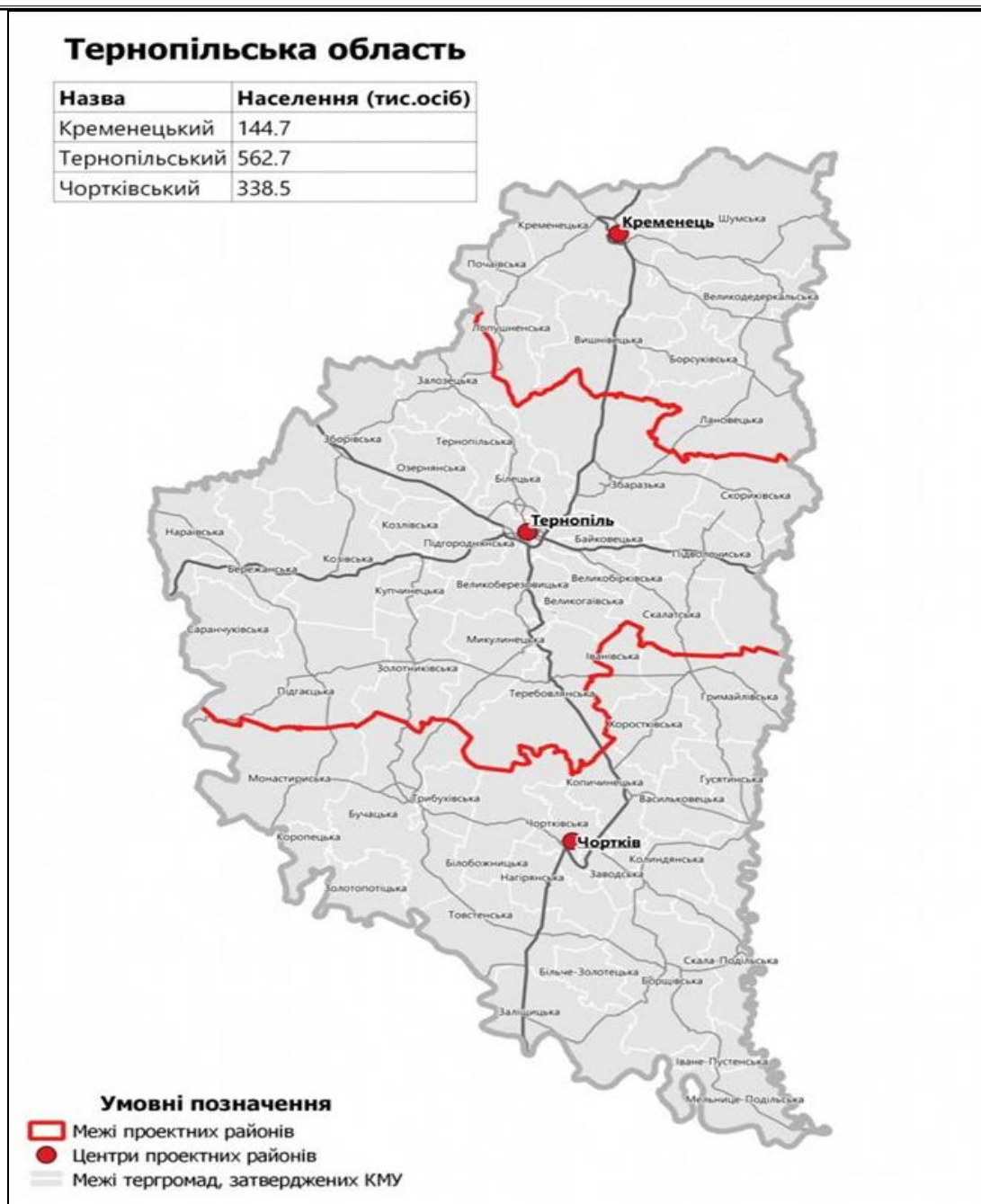

Рис. 1. Адміністративний поділ Тернопільської області [1; 4]

Більшість населення Тернопільського району проживає в сільській місцевості. У забезпеченні об'єктами щоденного відпочинку в сільських поселеннях і містах та окремих міських поселеннях є відмінності. Сільська місцевість на відміну від міст мало забезпечена об'єктами щоденної рекреації. Сам ритм життя сільського жителя не вимагає особливої організації в процесі щоденного відпочинку, по-перше, зайнятість селянина майже всі погожі дні на сільськогосподарських роботах колективного підприємства або на власних наділах; по-друге, утримання власного підсобного господарства займає багато вільного часу; по-третє, більшість робіт, що виконуються сільськими жителями, відбувається на свіжому повітрі, поруч із мальовничими краєвидами рік, озер, лісів, гір, полів та ін.

Поселення Тернопільської району добре забезпечені залісненими зонами. Це такі міста, як Теремовля, Збараж, Бережани, Підгайці, селище Козова. В окремих поселеннях є парки, які представляють природно-історичну цінність, важливе значення для прогулянкової рекреації

мають природозаповідні об'єкти. Місто Тернопіль добре забезпечене зеленими зонами відпочинку, функціонує 6 міських парків у різних мікрорайонах.

Тернопільський район є давньоосвоєною місцевістю, де вдало поєднані для рекреаційного природокористування невисокі гірські масиви, рівнини, ріки, історичні, архітектурні, археологічні пам'ятки та місця для відпочинку, які створені людиною.

Рекреаційний відпочинок, оздоровлення є більш комфортним на ділянках між двома різно-рідними середовищами вода – суша, ліс – поляна. Місцевість у східній і центральній частині району рівнинна, у великих і малих рік пологі береги, в західній частині рельєф горбистий. Проблемним є рекреаційне використання малих та середніх річок, які потребують очищення русл, закріплення та озеленення берегів. Для відпочинку їх використовують лише на окремих ділянках, де річка багата на підводні джерела й є хоча б часткове її природне очищення. Найбільше це характерно для річок Збруч, Золота Липа, Серет, Стрипа, Гнізна, Коропець.

Природокористування є певним видом діяльності людини щодо природних ресурсів. Природні ресурси є компонентами природи, вони можуть класифікуватися за належністю до того чи іншого класу або явищ природи. За цією ознакою виділяють такі групи природних ресурсів: мінеральні, земельні, водні, лісові, фауністичні, рекреаційні, кліматичні [15, с. 569].

Рекреаційні ресурси є умовою й фактором розвитку різних видів рекреаційної діяльності в межах окремих територій, акваторій, які можуть задовольняти рекреаційні потреби людини. У процесі такої діяльності виникає цілісна система відносин: індивідуальних, суспільних між людиною-рекреантом і природним середовищем. Рекреація є сукупністю явищ і відношень, які виникають у результаті використання вільного часу для оздоровлювальної, пізнавальної, спортивної та культурно-розважальної діяльності людей у період добових, недільних, річних життєвих циклів на спеціалізованих територіях, що знаходяться за межами поселення, які не є постійним місцем для проживання.

Напрями розвитку рекреаційного природокористування залежать від потенціалу кліматичних, бальнеологічних, фітолікувальних, гідрологічних, геоморфологічних та ландшафтних ресурсів. Зазвичай для різних видів рекреаційної діяльності враховуються індивідуальні вимоги до якості середовища, яке призначене для рекреаційного природокористування в межах природного комплексу [14, с. 138–144]. Природні ресурси можуть сприяти, але можуть і стримувати можливості організації тих чи інших видів відпочинку та рекреації, оскільки використовувати їх можна за різним призначенням.

Для дослідження функціональних видів рекреаційного природокористування в Тернопільському районі використано класифікацію І. Яковенко [19]. Результати показано в табл. 1.

Таблиця 1

Види рекреаційного природокористування в Тернопільському районі

I.	Рекреаційно-лікувальне	II.	Рекреаційно-оздоровче
1.	Кліматолікування	1.	Купально-пляжна рекреація
2.	Бальнеолікування (з використанням цілющих мінеральних вод)	2.	Прогулянкова рекреація
3.	Грязелікування	3.	Заняття за інтересами (мисливство, рибальство, збирання лікарських рослин)

Джерело: складено авторами за [19]

Важливу роль у рекреаційно-лікувальному природокористуванні (далі – РЛП) мають структура і різноманітність природних ресурсів, обсяги цих ресурсів і природно-рекреаційний потенціал. Одними із вагомих природних ресурсів, які залучені у РЛП, є кліматичний потенціал, бальнеологічні ресурси, наявність лікувальних мінеральних грязей, озокериту. Перспективи для розвитку рекреаційно-лікувального природокористування в територіальних громадах відображено в таблиці 2.

Рекреаційно-лікувальне природокористування

1. Кліматолікування (характерне для всіх територіальних громад)		
Перспективні		
1.	Зимові види відпочинку. Масові види відпочинку	Тернопільська міська громада («Савич-парк», катання на лижах, санках, сноубордах та ін.); збір грибів та ягід, мисливство і рибальство для індивідуального відпочинку, можливий екскурсійний туризм, масовий туризм
2.	Аерофітотерапія	Бережанська, Саранчуківська (використання повітря, насиченого компонентами рослин (фітонциди, ефірні олії))
3.	Спелеотерапія	Микулинецька (лікування в штучних соляних кімнатах: санаторій «Медобори» в с. Конопківка)
4.	Лікувальна фізкультура	Микулинецька (кінетотерапія – ранкова гігієнічна гімнастика, лікувальна гімнастика, фітнес-тренування), гідрокінезотерапія (санаторій «Медобори» в с. Конопківка)
5.	Бальнеотерапія	Микулинецька (с. Конопківка, Настасів, Сороцьке-Козівка); сульфатно-гідрокарбонатно-кальцієві і натрієво-кальцієво-сульфідні (с. Конопківка-Настасів, Микулинці); гідрокарбонатні магнієво-кальцієві сульфідні води с. Сороцьке; Тербовлянська: с. Гумніска: гідрокарбонатно-хлоридні натрієві води з мінералізацією 3,7 г/дм ³ , які є аналогами Махачкалінського типу мінеральних вод; Підволочиська: селище Підволочиськ: води лікувально-столові слабомінералізовані (захворювання шлунково-кишкового тракту; мінеральні води типу «Нафтуся», яка лікує хронічні гастродуоденіти та ін. У долині річки Збруч виявлено та розвідано мінеральні води високої мінералізації (хлоридно-натрієво-кальцієві типу «Друскінінкай») (лікування нирок, хронічні захворювання сечовидільних шляхів); Бережанська, Козівська: мінеральні води Кишинівського типу; у Бережанах функціонує дитячий гастроентерологічний санаторій, (захворювання шлунково-кишкового тракту)

Джерело: складено авторами

1. Кліматолікування характерне для всіх територіальних громад Тернопільського району, оскільки для цього є відповідні кліматичні умови. Дослідження клімату в регіоні свідчать, що для рекреаційно-лікувального природокористування частково сприятливими є чотири сезони. Особливо важливими є показники кліматичних рекреаційних ресурсів, які дають змогу розвивати основні види відпочинку та лікування: кількість днів з оптимальними погодними умовами; загальна тривалість періоду, впродовж якого спостерігаються дні з хорошою погодою, повторюваність цих днів; розташування в зоні помірно-континентального типу клімату з м'якою зимою, нежарким літом і достатньою кількістю опадів; чітко виражені пори року, кожна з яких має свої кліматичні особливості.

Найхолоднішою порою року є зима, яка на території району має різні показники температури повітря, опадів. Отже, за сукупністю основних погодних чинників (висота, стійкість і тривалість снігового покриву, повторюваність несприятливих явищ: заметілі, відлиги, туман, ожеледиця й ін.) у перспективі зимовий період на території району не сприяє організації типових зимових видів відпочинку. Такі види відпочинку можуть мати любительський характер (у певні періоди сезону та санаторно-курортний вид рекреації в стаціонарних установах області).

1.1. Зимові види відпочинку. У м. Тернополі організований короткочасний відпочинок із зимових видів: катання на лижах, санках, сноубордах та ін. у «Савич-парк». Організація здійснюється з урахуванням комфортних зимових температур до -10°C , належного снігового покриву. Якщо відсутній сніговий покрив, за наявних мінусових температур повітря форму-

ється штучне снігове покриття, що дає змогу любителям зимових видів відпочинку гарно проводити час.

1.2. Масові види відпочинку. Весна й осінь є перехідними порами року від холодного до теплого та від теплого до холодного. Ця пора року використовується туристами для збору грибів та ягід, мисливцями й рибалками – для індивідуального відпочинку. Цікавим для рекреації є період активної вегетації із середньодобовими температурами повітря не нижче 10 °С, коли є можливість для організації більшості масових видів відпочинку, туризму та спорту. Тривалість – 156–157 днів.

2. Аерофітотерапія. У Бережанській та Саранчуківській територіальних громадах є значні площі заліснених територій, у літній період можна проводити лікування методами аеротерапії – застосування з профілактичною та лікувальною метою чистого повітря, а також аерофітотерапії – використання повітря насиченого леткими компонентами рослин (фітонциди, ефірні олії) в лікувальних цілях. Важливо сформувати відповідну рекреаційну інфраструктуру для забезпечення комфортного відпочинку.

3–4. Спелеотерапія та лікувальна фізкультура. Спелеотерапія (галотерапія), або лікування в штучних соляних кімнатах можлива в санаторії «Медобори» в с. Конопківка Микулинецької територіальної громади. Там же розвивається лікувальна фізкультура (кінетотерапія – ранкова гігієнічна гімнастика, лікувальна гімнастика, фітнес-тренування), гідрокінезотерапія (у ванні, басейні, лікувальне плавання).

5. Бальнеотерапія. Рекреаційно-лікувальне природокористування можливе за наявності бальнеологічних ресурсів. Тернопільський район добре забезпечений мінеральними водами та лікувальними грязями, які добуті через свердловини або виявлені в джерелах на територіях Тербовлянської, Бережанської, Микулинецької, Козівської, Зборівської громад. Запаси мінеральних вод регіону сприяють лікувально-оздоровчому напряму рекреації. Зокрема, води Кишинівського, Обухівського, Майкопського, Миргородського, Махачкалинського типу придатні для лікування хронічних гастритів, неускладнених виразкових хвороб шлунку і дванадцятипалої кишки, хронічних колітів та ентероколітів, хронічного запалення печінки та жовчовивідних шляхів, хронічних панкреатитів, хвороб обміну речовин, цукрового діабету, ожиріння, подагри, хронічних захворювань сечовивідних шляхів. Бромні води, хлоридно-натрієві розсоли лікують серцево-судинні захворювання, захворювання центральної та периферійної нервової системи, захворювання органів опорно-рухового апарату та шкіри [14, с. 138–144].

Південніше від м. Тернополя є джерела води з вмістом сірководню понад 10 мг/дм³. Тут є дві ділянки, на яких розміщені сульфідні води: Конопківка – Настасів, Сороцьке – Козівка. Сульфідні води є прісними (з мінералізацією 0,5–0,8 г/дм³). Вміст сірководню в них становить 27–38 мг/дм³.

На ділянці Конопківка – Настасів (Микулинці) розміщені сульфатно-гідрокарбонатно-кальцієві та натрієво-кальцієво-сульфідні води. У долині цього джерела є дві свердловини (№ 34 у с. Конопківка й № 33 у с. Настасів (Великобerezовицька ТГ), дебіт яких, відповідно, становить 0,81 л/добу (70 м³/добу) та 1,39 л/добу (120 м³/добу). Свердловина № 34 використовується лікувальним ванним відділенням у смт Микулинцях, санаторієм «Медобори» у с. Конопківка. Санаторій працює й на привізних мінеральних водах. Це натрій-хлоридна йодо-бромна вода (54 г/л) типу «Моршин», яка має сечогінну дію, розріджує жовч і посилює регенеративні процеси в шлунково-кишковому тракті. Також ця вода покращує обмін речовин [14, с. 138–144].

У разі збільшення потреби в мінеральних сірководневих водах необхідно провести пошуки та розвідувальні роботи додаткових джерел на ділянці Конопківка – Настасів. Властивості сірководневих вод використовуються для лікування захворювань опорно-рухового апарату, шкіри та ін.

На ділянці Сороцьке – Козівка виявлено прояв гідрокарбонатних магнієво-кальцієвих сульфідних вод на західній окраїні с. Сороцьке (джерело № 46). Дебіт становить 0,3–0,5 л/добу.

Гідрогеологічні умови вивчено слабо й видачу рекомендацій на використання вод ділянки Сороцьке – Козівка може бути здійснено тільки після проведення додаткових досліджень [17, с. 289].

У східній частині Тернопільського району розвідані великі запаси мінеральних вод типу «Нафтуса», в підземних ділянках їх розповсюдження приблизно однакове в районі поселень Завалів, Манів, Жабині, Підволочиськ (типу Трускавецького родовища).

Таблиця 3

Рекреаційно-оздоровче природокористування

№ з/п	Купально-пляжна рекреація	
1.	Купально-пляжна рекреація	Зборівська, Бережанська, Тербовлянська, Тернопільська (Найбільше рекреантів відпочиває біля водних об'єктів на околицях міст: Тернополя, Бережани, Збараж, Зборів, Підгайці; селища: Залізці, Озерна, Скорики)
2.	Прогулянкова рекреація (поширена в усіх територіальних громадах)	
	Для організації більшості масових видів відпочинку, туризму і спорту. (Характерно для періоду активної вегетації із середньодобовими температурами повітря не нижче 10°C)	
3.	Заняття за інтересами (мисливство, рибальство, збирання лікарських рослин, ягід, грибів)	
3.1.	Для організації масових видів відпочинку, туризму та спорту	Мисливські угіддя: Філія «Кременецьке лісове господарство» (Залозецька, Зборівська, Збараська, Озерянська, Скориківська, Скалатська, Микулинецька, Тербовлянська, Тернопільська територіальні громади), Тернопільське, Бучацьке лісництво (Бережанська, Підгаєцька, Золотниківська, Саранчуківська, Нараївська територіальні громади). У межах лісомисливських угідь, долинах річок: збір ягід, грибів, лікарських рослин; найбільш активно відбувається у весняну, літню, осінню пору року У річках, водосховищах, ставках Тернопільського району є значна кількість рибних ресурсів, а саме: карасі, коропа, в'юни, окуні, лящі, лини, щуки, соми, пучкури, краснопірки тощо; рибальство впродовж року (літня, зимова рибалка) з певними обмеженнями відповідно до Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», законів України «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших нормативно-правових актів

Джерело: складено авторами

Умовою розвитку лікувально-оздоровчої рекреації є наявність біля м. Бережани, в південних околицях долини р. Золота Липа, мінеральних вод Кишинівського типу, прогнозна їх кількість становить 1080 м³/добу. Тут є добрі умови для функціонування питтєвого курорту. Дитячий гастроентерологічний санаторій, який тут діє, лікує такі захворювання, як: хронічні гастрити, неускладнені виразкові хвороби шлунку та дванадцятипалої кишки, хронічні коліти та ентероколіти, хронічні запалення печінки та жовчовивідних шляхів, гепатити, хронічні панкреатити, ожиріння, подагра, хронічні захворювання сечовивідних шляхів. Цей заклад є спеціалізованим й єдиним за даним профілем обслуговування в області з цілорічним функціонуванням.

Джерела мінеральних вод знайдено в Козівській громаді (с. Щепанів), вони відносяться до Кишинівського типу. Лікувальні торф'яні грязі зареєстровані в районі селища Залозці, сіл Золотники, Конопківка, Сороцьке, а також поблизу міст Бережани, Зборів, Підволочиськ, Тернопіль [14, с. 138].

Рекреаційно-оздоровче природокористування в Тернопільському районі представлено в таблиці 3.

1. *Пляжно-купальна рекреація* в Тернопільському районі використовує водойми, переважна їх більшість штучного походження, вони розміщені в долинах річок. Найбільшими водосховищами є Залозецьке, Тернопільське, Івачівське на р. Серет, Плотичанське на р. Стрипа. Пляжно-

купальна та відпочинкова рекреація користується великою популярністю в літні місяці. Населення сіл, селищ, м. Тернополя у вихідні дні, часи після роботи проводять на місцевих пляжах, які облаштовані місцевими громадами. Їх використання є актуальним під час воєнного стану через неможливість переміщення рекреантів в інші регіони країни (часті повітряні тривоги), за межі країни. Пляжі часто не відповідають санітарним нормам, техніці безпеки, й це є проблемою, проте для місцевого населення це – не перешкода, щоб провести відпочинок на природі. Розвиток благоустрою території громад, контролю за якістю води в природних об'єктах є умовою раціонального природокористування. До берегів водосховища прилягають території парків: «Загребелля», імені Т. Г. Шевченка, курсує три катери. Поруч із Тернопільським водосховищем споруджується Водна арена Тернопіль, об'єкт який більше має відношення до спортивної рекреації.

2. Прогулянкова рекреація (поширена в усіх територіальних громадах).

3. Заняття за інтересами (мисливство, рибальство, збирання лікарських рослин). Для цього виду рекреаційної діяльності необхідні значні ландшафтні рекреаційні ресурси (лісові, лучні, біологічні). Подільське горбогір'я (Опілля) займає західну частину області. Поверхня сильно порізана ярами, балками та долинами рік. Місцевість вкрита буково-дубовими лісами, часто розчленована долинами річок: Золота Липа, Гнила Липа та ін., що сприяє розвитку різноманітних видів відпочинку людей.

Значне місце в рекреації займають ліси, лісопарки. Тернопільська область відноситься до малолісистих регіонів України. Площа земель лісогосподарського призначення області становить 184,7 тис. га, з них 173,0 тис. га земель, вкритих лісовою рослинністю. Лісистість області становить 13,3%, що нижче за науково обґрунтований показник для регіону (20%) та середній для України (16%) [16].

Основними лісоутворювальними породами є дуб – 50%, граб – 18%, сосна – 9,6%, бук – 8,8%, ялина – 6,5%, зустрічаються також ясен, береза, вільха чорна, осика, модрина, тополя, клен. Дубові ліси є в Зборівській, Терехівській громадах. Цінними для організації відпочинку є також грабові ліси, які простягаються в середній течії річок Збруч, Серет, Стрипа, Золота Липа, Коропець, а також букові ліси в Бережанській громаді.

За підрахунками науковців, Тернопільщину можна віднести до середньозабезпечених рекреаційними ландшафтами серед областей України. А в розрахунку на одного відпочивальника за межами поселень припадає близько 0,2 га ландшафтів, придатних для рекреаційного використання, тож Тернопільський район можна віднести до середньозабезпечених в області. Ландшафти є неоднорідними за якісними характеристиками (естетичними, гігієнічними, складом структурних елементів та ін.), а також за стійкістю до рекреаційного навантаження [14, с. 182]. Зумовлено цю різницю як природними, так й антропогенними факторами.

У Тернопільському районі є лісові господарства, які мають мисливські угіддя (див. табл. 3). Заняття за інтересами (мисливство, рибальство, збирання лікарських рослин) як один із видів рекреаційного оздоровчо-відпочинкового природокористування розвиваються в межах лісництва. Таким чином, у межах територіальних громад у лісомисливських угіддях є достатньо представників тваринного світу, на які оголошуються полювання, проводиться регулярний контроль за їх відновленням, правилами полювання.

У водоймах регіону є значна кількість рибних ресурсів. Це карасі, коропи, в'юни, окуні, лящі, лини, щуки, соми, пучкури, краснопірки тощо. Наявність риби у водних об'єктах дає змогу розвивати рибальство впродовж року (літня, зимова рибалка) з певними обмеженнями відповідно до законів України.

Одним із видів рекреаційного природокористування в Тернопільському районі є збір ягід, грибів, лікарських рослин. Такий вид рекреаційної діяльності розглядається як заняття за інтересами певних вікових груп населення району.

Наявний природно-рекреаційний потенціал і попит на рекреаційні послуги сприяють розвитку, функціонуванню стаціонарної рекреаційної інфраструктури. У межах району (с. Горішний Івачів) функціонує база відпочинку «Лісова». У Терехівській громаді є три стаціонарні оздоровчі табори відпочинку для дітей – с. Струсів «Зорепад», с. Долина «Промінь», м. Терехівля «Пролісок».

У Тернопільському районі є можливість для задоволення потреб рекреантів різних вікових груп. Тут сконцентровано 62,1% міського населення області, яке є найбільш зацікавленим у розвитку рекреаційної галузі. Влітку активно розвивається пляжно-купальні види відпочинку, катання на човнах, рибальство майже круглий рік та ін.

З погляду просторово-часової організації в Тернопільському районі можна виділити два типи рекреаційної діяльності: дальньої (тривалої), ближньої (короткочасної) рекреації. Зонами тривалої рекреації можуть бути великі території, які спеціалізуються на рекреаційних функціях, а також окремі центри, які виконують оздоровчу функцію на базі мінеральних джерел, лікувальних грязей, лікувальних шахт та ін.

Зкладами тривалої лікувально-оздоровчої рекреації є санаторії «Медобори» та комунальне некомерційне підприємство «Микулинецька обласна фізіотерапевтична лікарня реабілітації» в селищі Микулинці.

Висновки. Рекреаційне природокористування в Тернопільському районі виступає важливим структурним компонентом (елементом) процесу природокористування, значення якої постійно зростає відповідно з розвитком рекреаційно-туристичної діяльності в регіоні. Територія знаходиться в центрі області, де зосереджено значну кількість населення і промислових підприємств, логістики та об'єктів із підвищеною небезпекою. Усе це сприяє значному антропогенному та техногенному навантаженню на довкілля. Наявність агрохолдингів призводить до значної розораності земельного фонду, а також забруднення великих тваринницьких комплексів у селах Соколів, Купчинці, Денисів. Розвинута мережа водогінних споруд у сфері житлово-комунального господарства вимагає реконструкції та оновлення місцевих очисних споруд. Стихійні сміттєзвалища є важливою екологічною проблемою.

Дієве підтримання державною і місцевою владою рекреаційного природокористування створюватиме умови задля залучення інвестування (зокрема й іноземного) та розвитку громад. На найближчу перспективу орієнтирами розвитку є використання позитивного досвіду європейських країн та участь у спільних проєктах територіальних громад України та країн Європи. Є низка прикладів раціонального природокористування та запровадження сучасних підходів й екологічної безпеки в Іванівській, Терехівській, Зборівській ТГ за кошти Європейського Союзу. Розбудова екологічної, культурної, туристичної інфраструктури сприятиме підвищенню рівня економічної ефективності туристично-рекреаційної діяльності за євроінтеграційних умов тощо. Рекреаційне природокористування в Тернопільському районі є дієвим механізмом щодо розв'язання суттєвих протиріч взаємодії суспільства з довкіллям.

Новизна дослідження. У представленому дослідженні розвитку рекреаційного природокористування, а саме рекреаційно-лікувального та рекреаційно-оздоровчого функціональних видів територіальних громад у Тернопільському районі Тернопільської області, виокремлено найбільш затребувані й перспективні напрями рекреаційного природокористування з урахуванням екологічних, соціальних та економічних чинників.

Список використаних джерел:

1. Адміністративно-територіальний устрій Тернопільської області Адміністративно-територіальний устрій: електрон. довідник. *Верховна рада України : офіц. веб-портал*. Київ, 2014–2020. URL: <https://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmistter.html> (дата звернення: 12.02.2025).
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування. Київ : ВЦП «Київ. ун-т», 2001. 395 с.

3. Білецька Г.А. Рекреаційне природокористування : навч. посіб. Львів : «Новий Світ – 2000», 2013. 149 с.
4. *Вільна енциклопедія «Вікіпедія»*. Тернопільська область. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 06.02.2025).
5. Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.
6. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко С.І. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ : РВПС України, 1999. 716 с.
7. Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б.. Методологічні засади класифікації територій за показниками рекреаційного природокористування. *Український географічний журнал*. 2021. № 3. С. 54–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2021.03.054>
8. Кузик І. Рекреаційна роль лісів комплексної зеленої зони міста Тернопіль під час карантину населення. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : Тайп, 2020. № 1 (48). С. 163–171. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.19>
9. Масляк П.О. Рекреаційна географія : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 343 с.
10. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області / М. Мельничук та ін. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : Тайп, 2013. Вип. 2 (35). С. 101–115.
11. Поколюдна М.М., Полчанінова І.Л. Рекреаційні комплекси світу (в тому числі тур-ресурси України) : курс лекцій. Харків : ХНАМГ, 2012. 174 с.
12. Про утворення та ліквідацію районів. Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 р. № 807-ІХ. *Голос України*. 2020. 18 лип. (№ 122).
13. Сажнева Н.М. Рекреаційна географія : навч. посіб. Мелітополь : Люкс, 2008. 329 с.
14. Скрипник Н.Я. Рекреаційна географія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літератури, 2016. 296 с.
15. Стафійчук В.І. Рекреалогія : навч. посіб. Київ : Альтепрес, 2006. 264 с.
16. Стецько Н.П. Використання природних ресурсів Тернопільської області у лікувальних цілях як об'єкт дослідження медично-рекреаційного природокористування. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : Тайп, 2010. Вип. 1 (27). С.138–144.
17. Топчів О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навч. посіб. Одеса : Астропринт, 2005. 623 с.
18. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія : підручник. Київ : Центр навч. літератури, 2007. 312 с.
19. Природокористування : навч. посіб. / Л. Царик та ін. Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ, 2015. 398 с.
20. Черчик Л.М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія. Луцьк : ЛДТУ, 2006. 352 с.
21. Яковенко І.М. Теоретико-методологічні основи рекреаційного природокористування (суспільно-географічне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.02. НАН України. Ін-т географії. Київ, 2004. 32 с.
22. Godtman Kling Kristin, Fredman Peter, Wall-Reinius Sandra. Trails for tourism and outdoor recreation: A systematic literature review. *Abstract Trails TOURISM Review*. 2017. Vol. 65. No. 4. S. 488–508.
23. Richard J. Dolesh. Top Trends in Parks and Recreation for 2022. URL: <https://www.nrpa.org/parks-recreation-magazine/2022/january/top-trends-in-parks-and-recreation-for-2022> (дата звернення: 06.02.2025).

References:

1. Administrative and territorial structure of Ternopil region. Administrative and territorial organization: electronic. Ref. (2024). *Verkhovna Rada of Ukraine: officer. Web portal*. Kyiv, 2014–2020. Retrieved 12.02.2025 from <https://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmister.html>, free [in Ukrainian].
2. Beydyk, O.O. (2001). Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning. Kyiv: VCP “Kyiv University”, 395. [in Ukrainian].
3. Biletska, G.A. (2013). Recreational nature use: education. Manual Lviv: “New World – 2000”, 149. [in Ukrainian].
4. The free encyclopedia “Wikipedia”. *Ternopil region*. Retrieved 06.02.2025 from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].

5. Gerasimchuk, Z.V., & Polishchuk, V.G. (2011). Stimulation of sustainable development of the region: theory, methodology, practice: monograph. Lutsk: RVV LNTU, 516. [in Ukrainian].
6. Danylyshyn, B.M., Doroguntsov, S.I., & Mishchenko, S.I. (1999). Natural resource potential of sustainable development of Ukraine. Kyiv: RVPS of Ukraine, 716. [in Ukrainian].
7. Ilyina, M.V., & Shpyliova, Yu.B. (2021). Methodological principles of classification of territories according to indicators of recreational nature use. *Ukrainian Geographical Journal*, 3, 54-62. <https://doi.org/10.15407/ugz2021.03.054>. [in Ukrainian].
8. Kuzyk, I. (2020). The recreational role of the forests of the integrated green zone of the city of Ternopil during the population quarantine. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Ser. Geography*. Ternopil: Type, 1(48), 163–171. <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.19>. [in Ukrainian].
9. Maslyak, P.O. (2008). Recreational geography: education. manual. Kyiv: Znannia, 343. [in Ukrainian].
10. Melniychuk, M., Uyeovich, S., Chernets, V., Gladych, L., & Bezsmertyuk, T. (2013). The current state and prospects for the development of tourist and recreational activities in the Volyn region. *Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Ser. Geography*. Ternopil: Type, 2(35), 101–115. [in Ukrainian].
11. Pokolodna, M.M., & Polchaninova, I.L. (2012). Recreational complexes of the world (including tour resources of Ukraine): a course of lectures. Kharkiv: KhNAMG, 174. [in Ukrainian].
12. On the formation and liquidation of districts: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 17, 2020. No. 807-IX. (2020). *Voice of Ukraine, July 18 (122)*. [in Ukrainian].
13. Sazhneva, N.M. (2008). Recreational geography: education. manual. Melitopol: Lux, 329. [in Ukrainian].
14. Skrypnyk, N.Ya. (2016). Recreational geography: education. manual. Kyiv: Center for Educational Literature, 296. [in Ukrainian].
15. Stafyichuk, V.I. (2006). Recreology: education. manual. Kyiv: Altepres, 264. [in Ukrainian].
16. Stetsko, N.P. (2010). The use of natural resources of the Ternopil region for medical purposes as an object of research on medical and recreational nature use. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatyuk. Ser. Geography*. Ternopil: Type, 1(27), 138–144. [in Ukrainian].
17. Topchiev, O.G. (2005). Socio-geographic research: methodology, methods, methods: education. manual. Odesa: Astroprint, 623. [in Ukrainian].
18. Fomenko, N.V. (2007). Recreational resources and resort science: a textbook. Kyiv: Center for Educational Literature, 312. [in Ukrainian].
19. Tsaryk, L., Barna, I., Stetsko, N., & Vitenko, I. etc. (2015). Nature use: education. manual. Ternopil: editorial and publishing department of TNPU, 398. [in Ukrainian].
20. Cherchyk, L.M. (2006). Formation of market relations in recreational nature use: monograph. Lutsk: LDTU, 352. [in Ukrainian].
21. Yakovenko, I.M. (2004). Theoretical and methodological foundations of recreational nature use (social and geographic research): author's abstract. Thesis ... Dr. geogr. Sciences: 11.00.02. NAS of Ukraine. Institute of Geography. Kyiv, 32. [in Ukrainian].
22. Godtman Kling Kristin, Fredman Peter, & Wall-Reinius Sandra. (2017). Trails for tourism and outdoor recreation: A systematic literature review, *Abstract Trails TOURISM Review*, 65(4), 488–508.
23. Richard, J. Dolesh (2022). Top Trends in Parks and Recreation for 2022. Retrieved 06.02.2025 from <https://www.nrpa.org/parks-recreation-magazine/2022/january/top-trends-in-parks-and-recreation-for-2022/>.